

عسر و حرج

عسر در لغت به معنای صعوبت، مشقت و شدت آمده است و حرج نیز به معنای ضیق و تنگی و تنگنا و گناه آمده است ^[۱] المغمه، ماده عسر و در اصطلاح فقهی و حقوقی منظور از این قاعده این است که تکالیفی که موجب مشقت و سختی برای مکلف است در دین وجود ندارد.

فهرست مندرجات

- ۱ - مبانی قاعده
  - ۱.۱ - کتب
  - ۱.۲ - سنت
  - ۱.۳ - عقل و بنای عقلا
- ۲ - گستره قاعده
  - ۲.۱ - نظر مرحوم شیخ انصاری
  - ۲.۲ - نظر مرحوم آخوند
  - ۲.۳ - نظر مرحوم امام «ره»
- ۳ - قلمرو قاعده
- ۴ - تعارض قاعده با لاضرر
- ۵ - پانویس
- ۶ - منبع

مبانی قاعده

← کتب

«وما جعل علیکم فی الدین من حرج»

^[۱] سوره حج، آیه ۷۸.

در **دین** برای شما حرجی قرار داده نشده است. بدین ترتیب که با توجه به سبب **آیه** و **آیه** ماقبل که مؤمنان را به **رکوع** و سجود و **پرسش خدا** و **جهاد** در راه **خدا** ملزم می‌کند معلوم می‌شود که منظور نفی حرج در کل **دین** می‌باشد و منحصر در **جهاد** نمی‌باشد و با توجه به کلمه «ما جعل» معلوم می‌شود که خداوند **احکام** حرجی را از مؤمنان برداشته است نه موضوعات حرجی را. چون که لفظ «ما جعل» ظهور در این دارد که خداوند چنین احکامی را جعل فرموده است، نه اینکه **حکم** جعل شده و موضوعات حرجی برداشته شده است.

← سنت

قاعده لاضرر؛ چرا که یکی از معنای ضرر، تنگی و ضیق است که به وسیله این قاعده برداشته شده است. **روایت** دیگری که مورد استناد قرار گرفته است **روایت** عبدالاعلی مولى آل سام در خصوص اینکه **راوی** از **امام** صادق (علیه السلام) می‌پرسد که بر زمین افتاده و ناخن وی جدا شده و انگشت خود را با پارچه بسته است حال چگونه باید **وضو** بگیرد؟ **امام** (علیه السلام) می‌فرماید: **حکم** این قضیه و نظایر آن از کتب **خدا** روشن می‌شود. زیرا خداوند فرموده است که در **دین** بر شما حرجی قرار داده نشده است. پس بر آن **مسح** کن ^[۱] و **سائل الشیعه ج ۱، ص ۳۲۷**.

. از این استدلال **امام** (علیه السلام) استفاده می‌شود که سخت نبودن رفتارهای دینی قاعده کلی است.

← عقل و بنای عقلا

گفته شده است که قاعده نفي عسر و حرج یک **قاعده عقلي** است و **بناء عقلا** نیز موید آن است چرا که **تکلیف** به هر چیزی که موجب مشقت باشد عقلاً محال است چه، که انگیزه تکالیف، اطاعت و انقیاد است. و این هدف با **تکلیف** به «امر غیر قابل تحمل» نقض می‌شود.

گستره قاعده

در اینکه آیا مفاد این قاعده نفي **احکام حرجی** به طور حقیقی است یا مجاز، و یا اینکه نفي **حکم** است به لسان نفي موضوع میان علما اختلاف نظر وجود دارد.

← نظر مرحوم شیخ انصاری

ایشان در بحث از مفاد «لاضرر» و اینکه منظور از «لا»، چیست معتقد است که منظور **عدم تشریح حکم ضرری** و حرجی است یعنی در **اسلام** قانونگذار احکامی را که موجب شود افراد به سختی و تنگنا دچار شوند وضع نکرده است.

← نظر مرحوم آخوند

نفي **حکم** به لسان نفي موضوع یعنی اینکه با دلیل نفي حرج، ادعای نفي حقیقی موضوع حرجی شده است. و در نتیجه، **حکم** مترتب بر آن نیز نفي می‌شود. در حقیقت موضوع به طریق ادعایی نفي شده و به طور غیرمستقیم، نفي **حکم** که اثر و نتیجه آن است اراده می‌شود.

[۴] **کفایة الأصول، ص ۳۸۱.**

مثل **ریای پدر** و فرزند، گفته شده است که اشکالی ندارد چون که **ریا** بین پدر و فرزند نفي شده است. و ربا نیست، و به واسطه نفي موضوع، نفي **حکم** نیز شده است.

← نظر مرحوم امام «ره»

گفته شده که منظور از مفاد لاضرر و نفي حرج، **نهی سلطانی** یا حکومتی است و به منظور اداره جامعه است و مراد از آن **نهی شرعی** نمی‌باشد. [۵] موسوی، روح...؛ الرسائل ج ۱، ص ۵۰.

قلمرو قاعده

اینکه منظور از حرج چیست آیا ملاک حرج شخصی است یا نوعی. گفته شده که با دقت در ادله این قاعده می‌توان گفت که ملاک حرج شخصی است نه نوعی.

تعارض قاعده با لاضرر

در صورتی که اعمال قاعده نفي حرج موجب ضرری برای طرف دیگر شود یا اینکه جاری شدن **قاعده لاضرر** موجب حرج و مشقت برای دیگری شود در ظاهر تعارض وجود دارد و حل سؤال این است که در صورت تعارض کدام یک حاکم است. برخی از علما معتقدند که قاعده نفي عسر و حرج به لاضرر حاکم است و بعضی دیگر از فقها معتقدند اصولاً جایی برای تقدم لاضرر وجود ندارد. چرا که هر دو قاعده از احکام امتنانی بوده و در جایی که اجرای آنها موجب خلاف امتنان باشد جاری نمی‌شوند.

پانویس

۱. ↑ **المغمه، ماده عسر**
۲. ↑ **سوره حج، آیه ۷۸.**
۳. ↑ **وسائل الشیعه ج ۱، ص ۳۲۷.**
۴. ↑ **کفایة الأصول، ص ۳۸۱.**
۵. ↑ **موسوی، روح...؛ الرسائل ج ۱، ص ۵۰.**

منبع

[سایت پژوه](#)

رده‌های این صفحه: [فقه](#) | [قواعد فقهی](#)

